

Felső-vicsegdai nyelvjárás vagy nyelvjárások?

A felső-vicsegdai zürjén nyelvjárásról hazai finnugrisztikánk szakirodalmában — tudomásom szerint — jobbra az 1950-es évektől kezdve esik szó. Ezt megelőzően Fokos-Fuchs Dávid és Yrjö Wichmann szövegközleményeiben alsó- és közép-vicsegdai népköltészeti anyag szerepelt, felső-vicsegdai azonban nem. „Aus VO . . . finden sich in den Wichmannschen Aufzeichnungen nur vereinzelt Wörter” — írja UOTILA (Kons. XI.); a finn szakirodalomban tehát ez a két kutató vezeti be a *felső-vicsegdai nyelvjárás* megjelölést, de mindössze Wichmann néhány (szó)adata alapján.

1951-ben jelent meg Budapestén FOKOS-FUCHS DÁVID „*Volksdichtung der Komi (Syrjänen)*” című szöveggyűjteménye. A kötet egyik fejezete élén a magyar tudós is bevezeti a zürjén nyelvjárás terminológiába a *felső-vicsegdai nyelvjárás* megjelölést (i. m. 327). A közölt szövegek *Myjeldino* felső-vicsegdai faluból valók. Fokos-Fuchs egyúttal a dialektus rövid jellemzését is nyújtja, amelyből kiderül, hogy a bemutatott tájnyelv fő vonásaiban valóban (felső-) *v i c s e g d a i* jellegű (lásd majd ennek alább következő részletezését!). Ami mehökkenti a tájékozódót, az csupán *e g y e t l e n* nyelvjárás jellegzetesség: a zürjén tájnyelvek tipologizálásának éppen az egyik legsarkalatosabb kritériuma, az özüjén szótagzáró *l* fonéma mai képvisellete tekintetében ugyanis a Fokos-Fuchs feljegyezte szövegek nem *v i c s e g d a i*, hanem *i z s m a i* típusúak (tehát *n̄y ~ nylys* típusú nyelvjárásból valók). Ez a perdöntő konzonantikus jegy tehát éppen nem összeköti a felső-vicsegdait az egyéb vicsegdai nyelvjárásokkal (az alsó-, illetve közép-vicsegdaival), hanem elválasztja tőlük.

Ilyen értelemben használja a felső-vicsegdai megjelölést A. KÖVESI MAGDA is 1965-ben (A permi nyelvek ősi képzői. Budapest, 1965: 181. l.), a nyelvjárást *l ~ ø* (tehát végső soron ún. *i z s m a i*) típusúnak jelezve.

Itt kell megjegyeznünk, hogy Fokos-Fuchs ugyanezen művében vezeti be a *prupi nyelvjárás* dialektológiai megkülönböztetését is (i. m. 73), egy *l ≡ l* típusú, tehát ún. sziszolai jellegű tájnyelvet jelölve meg ekképpen. Erre a terminológiai kérdésre alább térünk majd vissza.

1955-ben V. I. LITKIN a zürjén nyelvjárások tipologizálásában ugyancsak megkülönböztet felső-vicsegdai dialektust. Az egyik legalapvetőbb tipológiai kritériumnak ő is az özüjén *l* mai képviselétét ismeri el, s éppen ezen az alapon a vitatott felső-vicsegdai nyelvjárást (az alsó- és közép-vicsegdai mellé állítva) egészében és nagyjában ún. *v i c s e g d a i* típusú, *l ~ v* (*nyv ~ nylys*) tájnyelvnek ítéli. Megjegyzi ugyanakkor, hogy ezen a nyelvjárás-területen belül itt-ott egyrészt *l ~ ø*, másrészt *l ≡ l* típusú nyelvjárászigetek akadnak, amiktől eltekintve azonban a tájnyelvterület egészét egy nyelvjárás típus kép-

viselőjének tarthatjuk, és a fenti kritériumok alapján okkal nevezhetjük felső-vicegdaiaknak (vö. Dialektologicseskaja hresztomatyija po permszkim jazikam, Moszkva, 1955: 19, 33. l.).

1961-ben a zürjén tájszótár¹ V. I. LITKIN alapján írja le a szóban forgó nyelvjárást, pontosan meghatározva nyelvföldrajzi területét. Ezek szerint a felső-vicegdai nyelvjárás a Vicegda felső folyása és annak jobb és bal oldali mellékfolyói mentén található; keleti határa a Vicegda forrásvidéke, a Mylva és Nyem torkolatának vidéke, nyugati végpontja pedig *Vizabõž* falva (Sziktivkar városától mintegy húsz kilométerrel keletre). Ezen a területen belül vannak $l \equiv l$ típusú nyelvjárásszigetek (például Kercsomja, Vocsa, Dzsolja, Pozseg falva környékén; a jelzett diaszporák általánosan a Felső-Vicegda bal partján, illetve a balparti mellékfolyók völgyében található), illetőleg másrészt $l \sim \emptyset$ típusú góccok (például a Visera és a bele torkolló Nyivsera medencéjében, Usztykulom, Myjeldino, Don, Usztynyem falu környékén, tehát általánosan a Felső-Vicegda jobb partján).

Egy-két ponton keveréknyelvjárások is alakultak az $l \sim v$ és $l \equiv l$ típusú dialektusok ütközéséből (például Voldino és Pomozdino falvában).

Ezt a nyelvföldrajzi rögzítést minden tekintetben megnyugtatónak tartom. Pontosan beleilleszkedik a FOKOS-FUCHS gyűjteményében bemutatott nyelvjárás-változat is — igaz, nem a vicegdai alapnyelvjárásba, hanem az ettől eltérő nyelvi változatok sorába. Másrészt az is világos, hogy a FOKOS által prupinak nevezett dialektus is — a fenti nyelvföldrajzi engedmények alapján — a felső-vicegdai nyelvjárássterülethez tartozik, egyéb $l \equiv l$ típusú nyelvjárásszigetekkel együtt.

Ebbe a képbe beleilleszkedik az az ismeretanyag is, amelyet időközben újabb magyar kutatók szereztek a felső-vicegdai nyelvjárásról. 1957-ben ugyanis RADANOVICS KÁROLY jegyzett föl szövegeket a felső-vicegdai Gyerevjanszk falvából (vö. NyK. LXI, 95), majd 1959—60-ban Kortkerosz, Madzsa, Pezmog, Nyobdin, Vomyn és Sztorozsevszk helységekből VÁSZOLYI ERIK. Az általuk gyűjtött nyelvi anyag feltétlenül a tulajdonképpeni felső-vicegdai alapnyelvjárást tükrözi ($l \sim v$ típusú dialektus).

A fentiek alapján tisztázódott a korábban nem eléggé egyértelmű ezért zavaró, félreértésekre okot adó terminológia (ahogy zavarónak és félreérthetőnek tartom a felső-vicegdai nyelvjárás terminus technicus használatát A. KÖVESI MAGDA művének főntebb idézett helyén). A kialakultnak látszott, szabatosnak ígérkező megjelöléseken viszont újabban éppen a fő rendteremtő, LITKIN professzor változtatott 1964-ben megjelent permi történeti vokalizmusmonográfiájában.² Művében ugyanis (187. l.) a korábbi terminológiából kilépve felső-vicegdai nyelvjárásokról beszél, ami még nem lenne nagy baj, ellenben bevezeti a *kelet-vicegdai nyelvjárások* megjelölést is, utóbbival a Myjeldino és Usztynyem környéki nyelvjárásszigeteket különítve el (i. m. 119). Nem tudom, nélkülözhetetlen-e az eljárás. Aggodalomra két megfontolás ad okot. Először: ha a myjeldino—usztynyemi, $l \sim \emptyset$ típusú nyelvjárásszigeteket külön csoportba sorolva, új címkével ellátva szakítjuk ki a felső-vicegdai nyelvjárássterületből, felmerülhet annak igénye is, hogy viszont a kercsomjai—vocsi $l \equiv l$ típusú nyelvi diaszporákat is külön kategorizáljuk és persze nevezük el. Félő, hogy az efféle csoportosíthatás már túlmegegy a tipologizálás szük-

¹ Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов. Сыктывкар, 1961.

² Исторический вокализм пермских языков. Москва, 1964.

